

Uczniowie szkół podstawowych i wolontariat

Anna Wachowiak

 <https://orcid.org/0000-0002-5971-4847>

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
w Warszawie

Małgorzata H. Herudzińska

 <https://orcid.org/0000-0003-3138-5778>

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
w Warszawie

ZALECANE CYTOWANIE:

Wachowiak, A., Herudzińska, M. H. (2021). Uczniowie szkół podstawowych i wolontariat. W: G. Całek, E. Sielicka (red.), *Dziecko w organizacji pozarządowej* (s. 117–130). Instytut Stosowanych Nauk Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego.

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest odpowiedź na pytanie, jakie funkcje może pełnić i pełni wolontariat w społeczeństwie, co skłania ludzi do pomagania innym, co łączy wolontariat i edukację oraz opis: wiedzy o wolontariacie, działań wolontariackich podejmowanych przez uczniów szkół podstawowych klas 6–8 (a także ocena gotowości do zaangażowania się w tego typu aktywność) i motywów podejmowania (bądź nie) roli wolontariusza/wolontariuszki.

Na podstawie źródeł zastanych oraz wywołanych należy powiedzieć, że lista pozytywnych funkcji, które pełni wolontariat, jest bardzo długa – podkreśla się m.in., że szczególnie młodzieżowy wolontariat może być skutecznym narzędziem kształtowania postaw prospołecznych, przynosi mnóstwo korzyści uczniom, nauczycielom i stronie otrzymującej pomoc; że organizacje pozarządowe odgrywają coraz istotniejszą rolę w edukacji. Wyniki badań pokazują, iż różne motywy towarzyszą wolontariuszom w różnym wieku. Badania własne pozwoliły na dokonanie ogólnego wglądu w obszar wolontariackich działań uczniów i uczennic i ukazały, że choć większość z nich nie jest lub nigdy nie była wolontariuszem/wolontariuszką, to dysponują oni wiedzą o wolontariacie i wybranych aktywnościach, które można podjąć w jego ramach. Najczęściej uczestniczą w wolontariacie organizowanym na terenie własnej szkoły. W grupie osób badanych nieuczestniczących w wolontariacie ponad połowa chciałaby podjąć tego typu aktywność. Głównym powodem zaangażowania się badanych uczniów w wolontariat jest chęć niesienia pomocy innym ludziom (a także – choć rzadko o tym wspomiano – zwierzętom), a głównym powodem nieangażowania – brak czasu.

SŁOWA KLUCZOWE

edukacja, uczeń, wolontariat, wolontariusz.

WPROWADZENIE

Wolontariusz to osoba fizyczna, która ochotniczo i bez wynagrodzenia wykonuje świadczenia na zasadach określonych w Ustawie o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. 2003 nr 96 poz. 873). „Wolontariat jest formą udzielania się jednego człowieka drugiemu w obrębie społeczeństwa” (Schulz, 2015, s. 49). Centrum Wolontariatu ujmuje wolontariat jako „świadomą, dobrowolną działalność podejmowaną na rzecz innych, wykraczającą poza więzy rodzinno-koleżeńsko-przyjacielskie” (<http://wolontariat.org.pl/>). Wolontariuszem można zostać w każdym wieku i realizować się w najbardziej odpowiednim dla siebie obszarze (kultura, edukacja, ekologia, życie religijne, ochrona zwierząt, ratownictwo i ochrona ludności itd.).

Wskazuje się, że działania o charakterze wolontariackim stale powiększają swój zasięg, że wolontariat jest już dosyć mocno osadzony w rzeczywistości współczesnego świata (np. Jurczak, 2011, s. 11; Słania, 2019, s. 233), że jest m.in. ważnym i znaczącym elementem nie tylko budowania społeczeństwa obywatelskiego – „to forma budowania aktywnego, otwartego i świadome-

go społeczeństwa obywatelskiego” (Gruszczyńska, Zacharska-Błaszczuk, 2016, s. 31). Wpływa na kształtowanie kapitału społecznego w Polsce, jest „skuteczną metodą budowania więzi społecznych, szansą rozwoju osobistego. (...) skuteczną metodą rozwiązywania problemów społecznych. (...) wychodzi poza ramy egocentryzmu i konsumpcjonizmu. (...) jest wartością samą w sobie” (Leśniewska, 2016, s. 35, 38, 42), stwarza wolontariuszowi szansę rozwijania własnych zainteresowań, pasji, zdobywania doświadczenia czy doskonalenia zawodowego, „jest formą działania, które pozwala jednostce doświadczyć wglądu w siebie, odkrycia i rozwijania własnego ja, odnalezienia sensu własnego istnienia. (...) stanowi formę życiowej pasji, pomysłu na życie, na osobiste spełnienie, doświadczenie szczęścia i satysfakcji, czyniąc jednocześnie dobro i wsparcie wszystkim potrzebującym” (Olubiński, 2005, s. 51; Kromolicka, 2008, s. 2018–2019, za: Lubrańska, Zawira, 2017, s. 161), „oprócz siły fizycznej człowieka angażuje również jego intelekt oraz emocje. Pozwala wykazać się indywidualnością, inicjatywą, a w szczególności odczuwać radość” (Gruszczyńska, Zacharska-Błaszczuk, 2016, s. 32–33). Jednak w Polsce wolontariat cieszy się umiarkowaną popularnością (Kata, 2017, s. 5), a liczba osób zaangażowanych społecznie w naszym kraju nie wypadła najlepiej na tle międzynarodowym¹ i ocenia się, że jest ona niewystarczająca w stosunku do istniejących potrzeb (Leśniewska, 2016, s. 39; www.ngo.pl; CAF, 2019; Stowarzyszenie Klon/Jawor, 2018; Słania, 2019, s. 234). Warto dodać, że 36% organizacji pozarządowych działa wyłącznie dzięki pracy społecznej, a 63% z nich angażuje wolontariuszy i wolontariuszki, przy czym rocznie ich przeciętna liczba wynosi 6 osób, a połowa z nich (tzn. 3 osoby) działa regularnie – co najmniej raz w miesiącu; poza najbardziej dotkliwymi problemami organizacji związanymi z zapewnieniem ich materialnego funkcjonowania rośnie również znaczenie tych, które dotyczą kapitału ludzkiego: 68% organizacji widzi problem braku ludzi gotowych do bezinteresownego zaangażowania, 52% – utrzymania personelu oraz 47% – wypalenia liderów (Stowarzyszenie Klon/Jawor, 2018).

Najnowsze badania CBOS (2020) ukazują, że deklarowane przez Polaków zaangażowanie w działalność społeczną w większości organizacji obywatelskich (stowarzyszenia, fundacje, związki, samorządy, partie, kluby, komitety, ruchy itd.) jest stabilne i nawet nieco wyższe (choć nie we wszystkich obszarach) niż w badaniu przeprowadzonym w roku 2018, przy czym owo zaangażowanie najbardziej wzrosło w organizacjach działających na rzecz potrzebujących dzieci, a najwidoczniej zmniejszyło się w organizacjach, ruchach religijnych, kościelnych, wspólnotach parafialnych (tamże, s. 1). Respondenci najczęściej poświęcają swój czas na pracę społeczną w ramach organizacji charytatywnych i aktywność ta znacząco rośnie od kilkunastu lat (tamże, s. 3–4). Ogólny wskaźnik społecznej aktywności w organizacjach i stowarzyszeniach jest wyższy niż w 2017 r.; społecznicy (osoby angażujące się, poza dobrowolną działalnością w organizacjach obywatelskich, także w nieodpłatną pracę na rzecz wspólnoty lokalnej i osób potrzebujących) w roku 2019 stanowili ponad połowę (51%) ogółu dorosłych obywateli (tamże, s. 7, 10). Ponadprzeciętne zaangażowanie religijne, wyższe wykształcenie, znacząca pozycja zawodowa, relatywnie najwyższe zarobki oraz status ucznia lub studenta to

¹ Polska w badaniach przeprowadzonych przez CAF zajęła 86 miejsce na 126 uwzględnionych krajów, przy czym w przeprowadzonym sondażu zadawano trzy pytania: czy w ciągu ostatniego miesiąca respondent pomógł nieznanemu osobie, czy przekazał pieniądze na cele charytatywne, czy poświęcił swój czas na dobrowolną pracę na rzecz organizacji.

cechy, które sprzyjają aktywności w organizacjach i ogólnie działalności społecznej Polaków (tamże, s. 10).

Dlaczego ludzie pomagają innym ludziom – wykonują nieodpłatną pracę na rzecz osób będących w potrzebie, dotkniętych problemami społecznymi czy podejmują inną działalność pośrednio skierowaną na drugiego człowieka (np. na rzecz ochrony środowiska)? Odpowiedź na to pytanie nie jest łatwa.

W literaturze przedmiotu za najczęściej wymieniane źródła zachowań prospołecznych uznaje się: motywację egocentryczną, w świetle której człowiek pomaga potrzebującym, ponieważ czerpie z tego korzyści lub w ten sposób chce stworzyć pomyślny dla siebie układ okoliczności zewnętrznych (przy czym mogą to być: korzyści osobiste czy chęć zabezpieczenia się przed niepożądanymi dla niego ewentualnościami); motywację empatyczną – człowiek pomaga innym ludziom, ponieważ w ten sposób zmniejsza albo niweluje przykre stany napięcia wywoływane w nim przez widok osoby cierpiącej oraz motywację normatywną, która wynika z internalizacji (uwewnętrznienia) norm moralnych i dążenia do zachowania zgodnego z tymi normami, a więc do wypełniania obowiązków w nich zawartych (Wyszyńska, 2008, s. 205, za: Schulz, 2015, s. 50–51). Wskazuje się także na inne koncepcje, np. R. Cialdiniego, który uważa, że głównym motywem zachowań prospołecznych jest realizacja określonego celu, którym może być: własne dobro, np. uzyskanie korzyści materialnych; podwyższenie swojej pozycji społecznej i zdobycie aprobaty; zarządzanie własnym wizerunkiem – samoocena w oparciu o działania oraz to, jak postrzegają nas inni; radzenie sobie z własnymi emocjami i nastrojami – redukcja napięcia emocjonalnego (Wyszyńska, 2008, s. 206–207, za: Basińska, Nowak, 2010, s. 12). K. Segiet uważa z kolei, że zachowania prospołeczne wolontariuszy są inspirowane następującymi motywacjami: altruistyczną, zadaniową, ideologiczną, egoistyczną oraz afiliacyjną (Segiet, 118–119, za: Pulińska, 2012, s. 22). Wyróżnia się także motywacje zewnętrzne i wewnętrzne (o charakterze niespecyficznym i specyficznym); motywację normocentryczną i autoteliczną; mówi się o motywach endocentrycznych i egzocentrycznych (Pulińska, 2012, s. 27). Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na propozycję zredukowania wspomnianych powyżej motywów działania do określonych metodologicznych determinantów wpływających na motywacje podejmowania działalności altruistycznej i prospołecznej autorstwa J. Kromolickiej. Wyróżniła ona kilka czynników użytecznych w przeprowadzeniu badań nad wolontariatem: czynniki osobowościowe („osobowość altruistyczna”), zdolność do empatii i silne poczucie odpowiedzialności osobistej, czynniki pozaaltruistyczne (zdobywanie wiedzy, rozwój zainteresowań, wzmacnianie poczucia własnej wartości), czynniki społeczne i kulturowe (proces socjalizacji, wyznawany system wartości, normy, tradycje lub religia) oraz czynniki sytuacyjne (np. faza życia, aktywność zawodowa, plany życiowe) (tamże).

Wyniki badań ukazują, że różne motywy towarzyszą wolontariuszom w różnym wieku: moralność, religijność lub czynniki polityczne to przesłanki dominujące wśród przedstawicieli średniej i późnej dorosłości, natomiast chęć wzbogacenia doświadczenia oraz kształtowania nowych umiejętności – wśród młodszych wolontariuszy. W akcjach o szerokim, ogólnokrajowym zasięgu chętniej biorą udział uczniowie i studenci; działania związane z ekologią, ochroną środowiska to te, w które częściej niż starsi angażują się osoby do 25 roku życia (Lubrańska, Zawira, 2017, s. 164).

Celem artykułu jest odpowiedź na pytanie, jakie funkcje może pełnić i pełni wolontariat w społeczeństwie, co skłania ludzi do pomagania innym (co powyżej już uczyniono), co łączy

wolontariat i edukację oraz opis wiedzy o wolontariacie i działań wolontariackich podejmowanych przez uczniów szkół podstawowych (a także ocena gotowości do zaangażowania się w tego typu aktywność) i motywów podejmowania (bądź nie) roli wolontariusza/wolontariuszki.

WOLONTARIAT A EDUKACJA

– STAN PRAWNY, FORMY AKTYWNOŚCI WOLONTARIACKIEJ, FUNKCJE WOLONTARIATU MŁODZIEŻOWEGO

„Co właściwie edukacja ma wspólnego z wolontariatem? Czemu szkoła ma się do tego mieścić? I czy przypadkiem nie jest tak, że wolontariat odciąga od prawdziwej nauki, bo zajmuje sporo czasu i nie przekłada się na szkolne osiągnięcia...” – zaczepnie stawia takie pytania Alicja Pacewicz, wiceprezesa Centrum Edukacji Obywatelskiej w Warszawie (Pacewicz, b.d.). Odpowiedzi na te pytania brzmią następująco: bardzo dużo; bo to przynosi wymierne korzyści; nie.

Ocenia się, że organizacje pozarządowe „rozumiane szeroko, jako grupy dobrowolnie zrzeszonych obywateli, stanowią, wraz z wolnymi i demokratycznymi wyborami oraz samorządnością terytorialną, zasadnicze filary, na których opiera się demokratyczne państwo” (Staśkiewicz, 2017, s. 166), odgrywają coraz istotniejszą rolę w edukacji. Wskazuje się na wiele korzyści współpracy z organizacjami pozarządowymi dla uczniów, nauczycieli, rodziców oraz szkoły. Większość organizacji pozarządowych korzysta z pracy wolontariuszy – to ich najważniejszy zasób, a z drugiej strony najbardziej popularnym rodzajem wolontariatu jest ten realizowany w organizacjach pozarządowych. Wolontariuszem może zostać uczeń w każdym wieku, również niepełnoletni – w tym przypadku wymagana jest zgoda rodzica na uczestnictwo w tego typu działalności, bez względu na posiadane doświadczenie. „Tylko podmioty wymienione w art. 42 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie mogą legalnie organizować wolontariat – są to organizacje pozarządowe (w ramach działalności przewidzianej ich statutem, wyłączając działalność gospodarczą), kościoły, związki wyznaniowe, spółdzielnie socjalne, kluby sportowe, urzędy, rady gminne, szkoły, przychodnie itp.” (Wojcieszak, 2017, s. 18).

O ile wcześniejsze przepisy zawarte w Ustawie o systemie oświaty w niewielkim zakresie odnosiły się do zasad organizowania wolontariatu, o tyle nowe przepisy Ustawy Prawo oświatowe (2016) czynią to w większym stopniu: aktualne przepisy prawa oświatowego nie tylko zezwalają na nawiązywanie współpracy pomiędzy placówkami oświatowymi a wolontariuszami, ale wręcz do niej zachęcają (www.kuratorium.waw.pl). Jednym z zadań systemu oświaty jest kształtowanie u uczniów postaw prospołecznych, w tym przez możliwość udziału w działaniach z zakresu wolontariatu, sprzyjających aktywnemu uczestnictwu uczniów w życiu społecznym (Prawo oświatowe, 2016, art. 1 pkt 12). Wśród zadań dyrektora szkoły wymienia się stwarzanie warunków do działania w szkole wolontariuszy, stowarzyszeń i innych organizacji, w szczególności organizacji harcerskich, których celem statutowym jest działalność wychowawcza lub rozszerzanie i wzbogacanie form działalności dydaktycznej, wychowawczej, opiekuńczej i innowacyjnej szkoły czy stwarzanie w szkole lub placówce takich warunków dla wolontariuszy, aby współpraca prowadziła do poszerzania i wzbogacania form działalności dydaktycznej, wychowawczej i opiekuńczej szkoły lub placówki (tamże: art. 68 ust. 1 pkt 9). Samorząd uczniowski w nowych regulacjach otrzymał większe kompetencje do współorganizowania działań wolontariackich (tamże: art. 85

ust. 6). W statucie szkoły musi być określony sposób organizacji i realizacji działań w zakresie wolontariatu. Dodać należy, że podstawowe formy działalności dydaktyczno-wychowawczej szkoły mogą być prowadzone z udziałem wolontariuszy (co obejmuje takie zajęcia, jak: rozwijające zainteresowania i uzdolnienia, dydaktyczno-wyrównawcze, specjalistyczne, organizowane dla uczniów wymagających szczególnego wsparcia w rozwoju lub pomocy psychologiczno-pedagogicznej oraz rewalidacyjne dla uczniów z niepełnosprawnością). Również w podstawie programowej kształcenia ogólnego podkreśla się, że zadaniem szkoły jest: rozwijanie postaw obywatelskich oraz społecznych uczniów, w duchu akceptacji i szacunku do drugiego człowieka; tworzenie warunków do rozwijania komunikacji i współpracy w grupie – także w środowiskach wirtualnych; przygotowanie i zachęcanie do podejmowania działań na rzecz środowiska szkolnego i lokalnego, w tym do angażowania się w wolontariat; rozwijanie u uczniów kreatywności i przedsiębiorczości poprzez udział w projektach zespołowych lub indywidualnych oraz stosowanie innowacyjnych rozwiązań programowych, organizacyjnych i metodycznych (Rozporządzenie MEN, Dz.U. 2017 poz. 356). „Wolontariat, jako działanie pomocowe na rzecz innych oraz okazja do zaangażowania ucznia, może być także traktowany jako jedna z alternatywnych strategii wspierających procesy nakierowane na zmiany w funkcjonowaniu uczniów i społeczności szkolnej, pożądane z punktu widzenia założeń profilaktyki szkolnej” (Wojcieszak, 2017, s. 24). Wolontariat szkolny ma charakter altruistyczny oraz stały (obejmuje systematycznie oferowane wsparcie i wykonywanie pracy, a więc wymaga wstępnego przygotowania, rozplanowania w czasie i ciągłości zobowiązania) i jest formą aktywności uczniów rozumianą jako „inicjatywa i działanie, w ramach której młodzi ludzie udzielają wsparcia innym – swoim rówieśnikom, osobom potrzebującym czy społeczności lokalnej” (Kata, 2017, s. 4). Kilka lat temu m.in. w Centrum Wolontariatu opracowano szczegółowe wskazówki dotyczące organizacji szkolnego wolontariatu – przede wszystkim w ramach szkolnych klubów wolontariuszy, chociaż można wskazać i inne jego formy, takie jak: szkolne koło wolontariatu, sekcje w ramach Samorządu Uczniowskiego, wolontariat uczniów w instytucjach zewnętrznych czy tandemy wolontariackie (tamże, s. 24–27), a od reformy edukacji w 2017 r. także rady wolontariatu (por. Całek, 2018).

Podkreśla się, że pozytywnym zjawiskiem jest promowanie wolontariatu wśród uczniów przez szkołę w ramach jej wychowawczych zadań albo poprzez tworzenie własnej, szkolnej oferty wolontariatu dla uczniów lub pośredniczenie w przekazywaniu ofert różnych instytucji zewnętrznych, które poszukują wolontariuszy (GUS, 2017, s. 22). „Wolontariat może i powinien być powiązany z programami nauczania i programem profilaktyczno-wychowawczym szkoły – wtedy jego oddziaływanie będzie bardziej intensywne, systemowe i trwałe. Nie musi być nudny ani żmudny, może wiązać się z pasjami i zainteresowaniami dzieci i młodych ludzi” (Pacewicz, 2017, s. 10).

Wolontariat charytatywny (wspierający konkretną osobę, grupy osób lub zwierzęta), wolontariat na rzecz rówieśników lub szkolnej społeczności (uczniowie wspierają kolegów i koleżanki), wolontariat lokalny (pomoc osobom lub instytucjom ze środowiska lokalnego), wolontariat kulturalny (realizowany w instytucji lub organizacji o profilu kulturalnym), e-wolontariat (wolontariat na odległość, wykorzystujący internet) oraz najszybciej rozwijający się wolontariat sportowy (wolontariusze wspierają działania organizacji, stowarzyszeń, klubów zajmujących się sportem) – to formy aktywności, w które mogą się zaangażować osoby chętne (GUS, 2017, s. 13–15).

Głosi się, że wolontariat może pełnić istotną, korzystną rolę w rozwijaniu osobowości nie tylko dojrzałych osób, ale także młodzieży² w okresie dojrzewania (Gruszczyńska, Zacharska-Błaszczuk, 2016, s. 32), że szczególnie młodzieżowy wolontariat może być skutecznym narzędziem kształtowania postaw prospołecznych, bowiem „czas dojrzewania człowieka w sposób naturalny sprzyja rozwijaniu chęci pomagania innym. Podczas tego etapu wzrasta rola rówieśników i młody człowiek zyskuje samodzielność, pojawia się zainteresowanie światem i jest on otwarty na nowe doświadczenia. Wolontariat może być reakcją na potrzeby młodych ludzi. Młodzież ma sporo czasu wolnego do wykorzystania na pozaszkolne pasje, marzenia i zainteresowania. Nie musi poświęcać większości swojego dnia na pracę zawodową. Z tego powodu może w pełni wykorzystać ten czas na zajęcie się pomocą na rzecz innych” (Gruszczyńska, Zacharska-Błaszczuk, 2016, s. 32–33). Uważa się, że (zorganizowany w sposób właściwy) „wolontariat jest dla młodego człowieka źródłem lepszego poznawania siebie, pozwala na odkrywanie własnych predyspozycji i ograniczeń oraz stymulowanie pracy nad sobą, a stanowiąc okazję do nawiązywania relacji z innymi ludźmi uczy nie tylko postawy otwartości i życzliwości, ale także poszanowania godności drugiego człowieka” (Braun, Jeziorański, 2013, s. 91), uczy kompetencji społecznych i obywatelskich (Pacewicz, 2017, s. 8). Należy wspomnieć, że o tym, czy dany uczeń dostanie się do wymarzonego liceum, decyduje liczba zgromadzonych przez niego punktów – punkty za wolontariat mogą zwiększyć tę liczbę (Rozporządzenie MEN, Dz.U. 2017 poz. 610).

Wśród korzyści płynących z wolontariatu dla szkoły i nauczycieli wymienia się: wzbogacanie warsztatu pracy, naukę cierpliwości i pokory, podejmowanie ryzyka, pozytywne „zarażanie”, poznawanie swoich granic, rozwój, radość, poczucie spełnienia, sprawstwa, promocję szkoły, zmniejszenie liczby zachowań niepożądanych – profilaktyka pozytywna, a dla adresatów pomocy: zainteresowanie, czas, relacje, wartości niematerialne i materialne oraz radość (Drzewiecka-Tymkiewicz, 2017).

ZAŁOŻENIA METODOLOGICZNE I REALIZACJA BADAŃ. CHARAKTERYSTYKA BADANYCH OSÓB

W badaniu prezentowanym w artykule głównym celem było poznanie: wiedzy o wolontariacie, działań wolontariackich oraz motywacji i gotowości do pełnienia (bądź nie) roli wolontariusza/wolontariuszki przez uczniów szkół podstawowych (klas 6-8); miało ono charakter eksploracyjno-opisowy.

² Wśród definicji młodzieży w literaturze uwzględnia się m.in. kryterium biologiczne – wiek; definicje te podają przedziały wiekowe, które odnoszą się do określonych fazowych teorii rozwoju człowieka. Wyróżnia się np. okres młodości (Kreutz: 11–21 lat), dojrzewania (Baley: 13–20 lat) czy dorastania (Żebrowska: 12–18 lat). Zdaniem Namyśłowskiej okres dorastania rozpoczyna się w momencie rozpoczęcia dojrzewania, a jego koniec zależy od indywidualnych cech danej osoby, przy czym wyodrębnia się tutaj trzy fazy: okres wczesnego dorastania (11–13 lat), środkową fazę dorastania (14–16 lat) oraz okres późnego dorastania (17–19 lat) (Głód, Miotła, 2014, s. 326). Dodać należy, że w rozumieniu przyjętym w niniejszym artykule oraz zgodnym z rozumieniem zawartym w Ustawie z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka, dzieckiem jest każda istota ludzka od poczęcia do osiągnięcia pełnoletności (Dz.U. 2000 nr 6 poz. 69).

Sformułowano następujące pytania badawcze: Jaka jest wiedza uczniów i uczennic o wolontariacie (z jakimi działaniami kojarzy się im wolontariat; czym, ich zdaniem, zajmują się wolontariusze)? Czy uczniowie i uczennice pełnią/pełnili(-ły)/chcą pełnić rolę wolontariusza/wolontariuszki? Dlaczego? Jakie znaczenie w podejmowaniu tego typu aktywności mają: osobiste zainteresowania ucznia/uczennicy, jego/jej pasje; potrzeba przydatności czy chęć zmiany świata na lepszy, niesienia pomocy innym? Jakie znaczenie ma fakt, że dodatkowe punkty za wolontariat mogą zwiększyć punktację decydującą o tym, czy uczeń/uczennica dostanie się do wymarzonego liceum? Gdzie badani realizują/realizowali aktywności wolontariackie? Jakież?

Badania przeprowadzono w roku 2020 (w czasie epidemicznych zachorowań na terenie Polski na COVID-19 i w warunkach zmian zasad funkcjonowania naszego społeczeństwa, w tym systemu edukacji) z wykorzystaniem techniki kwestionariusza ankiety online. W narzędziu badawczym umieszczono część pytań zastosowanych w badaniu przeprowadzonym w ramach projektu „Szkolne Wolontariaty” zrealizowanego przez Regionalne Centrum Wolontariatu w Katowicach w roku 2016, a finansowanego z środków Ministerstwa Edukacji Narodowej (MEN, RCW 2016). Obok pytań półotwartych i otwartych zawarto w nim również metryczkę³. Dobór próby był celowy – kryterium było posiadanie statusu ucznia szkoły podstawowej (klasy 6–8), zgoda na udział w badaniach (w tym zgoda dyrektora danej placówki na przeprowadzenie badań, co okazało się dużą przeszkodą w przebiegu całego procesu badawczego ze względu na brak odpowiedzi ze strony osób pełniących tę funkcję). Otrzymano zwrot 144 formularzy od uczniów i uczennic klas 6–8. Weryfikacja wstępna oraz pogłębiona pozwoliła na poddanie analizie wszystkich kwestionariuszy.

Do opracowania wyników zastosowano oprogramowanie IBM SPSS; swobodne wypowiedzi badanych poddano analizie treści.

Ponad połowę badanych osób (86) stanowiły dziewczęta, niecałą połowę (58) – chłopcy; ponad połowa to mieszkańcy środowisk wiejskich (79 osób), niecała połowa – miejskich (65 osób). Średnia wieku w badanej próbie wyniosła 13,16 lat.

WYNIKI BADAŃ

Zdecydowana większość badanych uczniów i uczennic nie jest wolontariuszem/wolontariuszką (117 osób), pozostali pełnią tę rolę (14 osób) bądź pełnili ją w przeszłości (13 osób). Dość należy, że większość badanych jest bądź była wolontariuszem/wolontariuszką niecały rok (15 osób, w tym 5 – do dwóch tygodni), mniejszość – ponad rok (12 osób, w tym 5 – 3 lata).

W odpowiedzi na pytanie o obecne lub byłe miejsce realizowania wolontariatu najczęściej wymieniano szkołę (10 wskazań, w tym 4 – „Szkolne Koło Caritas”), bardzo rzadko parafię

³ Pierwotnie planowano przeprowadzić również wywiady pogłębione (jako II etap badań) z wybranymi celowo uczniami/uczennicami, mającymi doświadczenie w pracy wolontariackiej (identyfikacja tych doświadczeń badanych zostałaby dokonana na podstawie analizy wyników danych uzyskanych w I etapie badań); docelowo do wywiadów indywidualnych dobrane miały być osoby zgodnie ze strategią doboru Pattona (za: Flick 2012) – doboru przypadków według stopnia intensywności. Jednak, m.in. ze względu na powyżej wspomniane uwarunkowania zewnętrzne, zrezygnowano z ich realizacji.

(2 wskazania) oraz w jednostkowych przypadkach: dom dziecka, hospicjum, pogotowie weterynaryjne, udział w projekcie „Wielkoduchy” (program rozwoju wolontariatu w szkołach podstawowych), w pracach Stowarzyszenia NA TAK, a także udział w organizowaniu zlotu starych samochodów, imprez sportowych i wydarzenia w ramach The Color Run; jedna osoba wspomniała, że „są to różne miejsca”; jedna nie pamiętała, gdzie odbywała wolontariat, jedna wskazała dwa miejsca pracy wolontariackiej, a pozostali badani nie udzielili precyzyjnej odpowiedzi na zadane pytanie (6 przypadków).

Wśród działań (niejednokrotnie podawano ich kilka w jednej odpowiedzi) podejmowanych przez badane osoby w roli wolontariusza najczęściej wymieniano pomaganie/niesienie pomocy (11 wskazań): potrzebującym, w zajęciach dla osób niepełnosprawnych, dzieciom w odrabianiu zajęć domowych, chorym dzieciom, w przygotowywaniu plakatów informacyjnych o zrzutkach lub zachęcających do niesienia pomocy, w świetlicy szkolnej. Niemal równie często wspomniano o udziale w zbiórkach (10 przypadków), wśród których dominowały zbiórki pieniężne (8 wskazań – dla domu bez barier, dla potrzebujących, dla dzieci, dla chorych dzieci, na cele charytatywne), natomiast zbiórki produktów żywnościowych czy upominków dla osób samotnych wymieniano sporadycznie (po 1 wskazaniu). Rzadziej wspomniano o udziale w kiermaszach (np. organizowanie stoisk, sprzedaż kartek świątecznych – 5 wskazań). Jeszcze rzadziej – o pakowaniu bądź dostarczaniu rzeczy (dla dzieci z domu dziecka lub dla zwierząt – 2 wskazania). Raz wymieniono motywowanie innych do niesienia pomocy i raz nie udzielono odpowiedzi na zadane pytanie („jeszcze nie wiem”). A zatem w badanej grupie formą aktywności jest wolontariat: charytatywny, na rzecz rówieśników lub szkolnej społeczności i lokalny.

Pomimo tego, że większość badanych nie pełni i nie pełniła roli wolontariusza – wszyscy uczniowie i uczennice odpowiedzieli na pytanie o to, z czym najbardziej kojarzy im się wolontariat i tylko kilka osób napisało: „nie wiem” (3 przypadki). Analiza odpowiedzi na powyższe pytanie pokazuje, że badani mają wiedzę o tym, czym jest wolontariat oraz że zdecydowana większość z nich ma pozytywne wyobrażenie o tego typu działalności. Najczęściej kojarzą wolontariat z pomocą niesioną innym (108 wskazań), znacznie rzadziej z pracą, wykorzystywaniem do pracy bez wynagrodzenia (po 8 wskazań), nabywaniem doświadczenia (4), uczeniem się czegoś nowego, robieniem czegoś, co się lubi, z ciekawym sposobem spędzania wolnego czasu (po 3 wskazania), sposobem na zdobycie nowych znajomości czy czymś niepoważnym (po 1 wskazaniu). Pomaganie (3 przypadki, w tym „pomaganie biedniejszym, słabszym, niepełnosprawnym starszym itd.,” „pomaganie zwierzętom”) – to odpowiedzi nielicznych badanych, które pojawiły się w kategorii „inne”. Nikt nie kojarzy wolontariatu z marnowaniem czasu.

Również wszyscy badani odpowiedzieli na pytanie o to, co ich zdaniem najczęściej robi wolontariusz. O ile lista aktywności podejmowanych przez wolontariuszy była długa i obejmowała różnorodne działania (badani mogli wybrać więcej niż jedno), o tyle najwięcej osób wskazało, że wolontariusz najczęściej zajmuje się pomaganiem osobom starszym, chorym, z niepełnosprawnością (89 odpowiedzi), braniem udziału w zbiórkach pieniężnych lub rzeczowych (69) czy pomaganiem osobom ubogim i potrzebującym (62). Rzadziej wskazywano na troskę o zwierzęta (44 odpowiedzi), jeszcze rzadziej na opiekowanie się pacjentami w hospicjach (29), na działania na rzecz ekologii i środowiska naturalnego (23), organizację zajęć edukacyjnych dla dzieci (21) czy wydarzeń kulturalnych (18). Jeszcze mniej badanych uważa, że wolontariusz to osoba najczęściej angażująca się w e-wolontariat (15 odpowiedzi) czy wolontariat zagraniczny

(12), a najmniej – podejmująca działania w obszarze sportu (5), wykonująca prace biurowe (4) i w pojedynczym przypadku – angażująca się w akcje polityczne. Tylko kilka osób przyznało, że nie potrafi odpowiedzieć na to pytanie („nie wiem” – 4 wskazania), a jedna – w kategorii „inne odpowiedzi” napisała: „pomagają”.

Czy badani chcą pełnić rolę wolontariusza? Ponad połowa osób z grupy tych, które w chwili przeprowadzenia badań nie pełniły roli wolontariusza/wolontariuszki, chciałyby nim/nią zostać (77 uczniów/uczennic, przy czym niemal wszyscy z grupy tych, którzy mają już za sobą doświadczenia wolontariackie), mniejsza część (40 osób) – nie chce, a najmniejsza (11 osób) – nie jest zdecydowana w tej kwestii; dwie osoby nie odpowiedziały na zadane pytanie. Badani zostali poproszeni o uzasadnienie swojej odpowiedzi.

Wśród motywów angażowania się w wolontariat, wymienianych przez osoby, które są wolontariuszami oraz przez osoby, które były bądź nie, ale chcą być wolontariuszem/wolontariuszką (uwaga: badani czasami podawali więcej niż jedną odpowiedź), dominowała chęć niesienia pomocy innym ludziom (51 wskazań; dodać należy, że – choć rzadko – wspomniano także o chęci niesienia pomocy zwierzętom). Oto przykład wypowiedzi tego typu:

Chciałam pomagać. Robienie czegoś dobrego dla innych daje mi dużą satysfakcję i radość, pomimo to nie jestem jeszcze wolontariuszką, choć już wielokrotnie szukałam różnych stron internetowych, na których można się zapisać i niestety nie znalazłam nic związanego z moją kategorią wiekową.

Kolejnym, rzadziej wspomnianym przez badanych motywem była chęć zdobycia punktów w celu dostania się do dobrego liceum (6 osób); wskazywano również na to, że po prostu warto pomagać innym (bo na przykład można zmienić czyjeś życie na lepsze – 4 osoby); że ktoś z najbliższego otoczenia potrzebował pomocy i stąd zrodziło się zainteresowanie wolontariatem (niepełnosprawny kuzyn, chory kolega/koleżanka – 3 wskazania); że to może być fajne zajęcie/ciekawe spędzanie czasu (np. zamiast przy komputerze – 3 wskazania) czy ciekawe doświadczenie oraz sposób na zaspokojenie potrzeby pomagania innym (po 2 wskazania); podnoszono także kwestię zamiłowania do zwierząt, bo na przykład praca w schronisku może rekompensować brak posiadania psa w rodzinie (3 wskazania). W pojedynczych przypadkach oceniono, że wolontariusz to odpowiednie zajęcie, podkreślono, że dzięki wolontariatowi zaistniała możliwość zrobienia czegoś dobrego, że udział w nim zrodził poczucie bycia przydatnym lub dobrym człowiekiem, że wolontariusze są uczciwi, że wolontariat angażuje wielu dobrych ludzi i umożliwia nawiązanie nowych znajomości. Jedna osoba nie wiedziała, dlaczego chce zostać wolontariuszem.

Uczniowie i uczennice, którzy nie chcą być wolontariuszem/wolontariuszką, najczęściej uzasadniali swój wybór brakiem czasu (20 wskazań). Oto przykład takiej wypowiedzi: „Nie mam za bardzo czasu. Dużo nauki, a w wolnych chwilach zajmuję się moim hobby i pasjami”. „Mam inne plany”/„mam inne zainteresowania, choć lubię pomagać innym, ale nie zależy mi na wolontariacie”/„chcę być kimś innym” (5 wskazań), „bo nie” (3), „bo nie chcę” (bo nie interesuję się takimi rzeczami – 2); pojedynczo występujące: „nie chce mi się”, „nie myślałem o tym”, „nie ciągnie mnie do tego”, „bo mi na tym nie zależy”, „bo nie wiem, czy byłabym wystarczająco odpowiedzialna”, „bo wolałbym mieć normalną pracę za wynagrodzenie”, „bo nie potrafiłabym patrzeć na biedne zwierzątka np. w schronisku, bądź starsze osoby, które są samotne” – to uza-

sadnienia zamykające listę odpowiedzi badanych, którzy nie chcą pełnić roli wolontariusza. Ponadto w kilku przypadkach udzielono odpowiedzi „nie wiem” (3), a w jednostkowym nie wskazano jej wcale.

Wśród osób wahających się – nie potrafiących powiedzieć, czy chcą, czy nie chcą zostać wolontariuszem – wyrażono obawy w odniesieniu do zakresu własnych możliwości i kompetencji koniecznych do pełnienia tej roli (np. czasowych – 2 wskazania), oznajmiono, że kwestia ta nie stanowiła przedmiotu rozmyślań (2 wskazania) oraz w pojedynczych przypadkach: oceniono, że jest to bardzo odpowiedzialny zawód, stwierdzono: „nie bardzo wiem, czym bym się tam zajmował”, „muszę się jeszcze zastanowić, może kiedyś będę”. Ponadto w dwóch przypadkach udzielono odpowiedzi: „nie wiem”/„nie mam pojęcia” i w dwóch nie udzielono jej wcale.

PODSUMOWANIE

Badania własne pozwoliły na dokonanie ogólnego wglądu w obszar działań uczniów i uczennic szkół podstawowych (klas 6–8), jakim jest wolontariat i ukazały, że choć większość z nich nie jest lub nigdy nie była wolontariuszem/wolontariuszką, to dysponują oni wiedzą o wolontariacie i wybranych aktywnościach, które można podjąć w jego ramach. Najczęściej uczestniczą w wolontariacie organizowanym na terenie własnej szkoły, a formami aktywności wskazywanymi przez badanych jest wolontariat charytatywny, wolontariat na rzecz rówieśników lub szkolnej społeczności oraz wolontariat lokalny. W literaturze przedmiotu czytamy, że różne motywy towarzyszą wolontariuszom w różnym wieku. Deklarowane przez uczniów i uczennice motywy angażowania się w wolontariat (lub ochota na zaangażowanie się) nie odbiegają od tych ujawnianych w innych badaniach, bowiem ankietowani pisali najczęściej o chęci niesienia pomocy innym ludziom (a także – choć rzadko o tym wspomniano – zwierzętom) (por. Słania, 2019, s. 235–237). Natomiast głównym powodem nieangażowania badanych osób w wolontariat okazał się brak czasu.

Wykaz pozytywnych funkcji, jakie pełni wolontariat, jest bardzo długi – wolontariat jest m.in. istotnym elementem budowania społeczeństwa obywatelskiego, podkreśla się, że szczególnie uczniowski wolontariat może być skutecznym narzędziem kształtowania postaw prospołecznych, przynosi mnóstwo korzyści nie tylko uczniom: „najmłodszy, dzieci, zdobywają w ten sposób cenne doświadczenie socjalizujące, uczące empatycznego odbioru świata, wrażliwego spojrzenia na innych ludzi” (Lubrańska, Zawira, 2017, s. 6), ale także nauczycielom i stronom otrzymującą pomoc. Właśnie ze względu na te funkcje ważne jest skupienie uwagi personelu placówek oświatowych i na grupie tych uczniów i uczennic, którzy są wolontariuszami, i na tej, która nie wie, czy chce podejmować aktywności wolontariackie oraz na tej, która nie chce w nich uczestniczyć.

Dodać należy, że niezwykle aktualnym i ważnym zadaniem jest kontynuacja badań dotyczących wolontariatu uczniowskiego/szkolnego, bowiem w związku z obecną sytuacją reżimu sanitarnego oraz epidemii COVID-19 podejmowanie sporej części działań tego typu jest utrudnione, a formy wolontariackich aktywności ulegają modyfikacji.

BIBLIOGRAFIA

- Basińska, A., Nowak, M. (2010). *Motywowanie i motywacja do pracy wolontariuszy*. WOLIMP.
- Braun, K., Jeziorański, M. (2013). Wychowawcze znaczenie wolontariatu w perspektywie teorii i praktyki pedagogicznej. *Roczniki Pedagogiczne, tom 5(41)*, nr 4, 73–97.
- Całek, G. (2018). Wolontariat uczniów w systemie oświaty po reformie edukacji w 2017 roku. *Trzeci Sektor, 42(02/2018)*, 60–72.
- CBOS (2020). *Aktywność Polaków w organizacjach obywatelskich*. https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2020/K_037_20.PDF
- Charities Aid Foundation (2019). *World giving index. Ten years of giving trends*. https://www.cafonline.org/docs/default-source/about-us-publications/caf_wgi_10th_edition_report_2712a_web_101019.pdf
- Drzewiecka-Tymkiewicz, K. (2017). *Co daje nam wolontariat?* (Materiał wypracowany na warsztatach Aktywizowanie młodzieży do działań prospołecznych jako element programu wychowawczego i profilaktyki prowadzonych w ROM-E Metis w dniu 21 lutego 2017 r.). <https://www.metis.pl/content/view/2743/1/>
- Flick, U. (2012). *Projektowanie badania jakościowego*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Gruszczyńska, E., Zacharska-Błaszczuk, J. (2016). Uwarunkowania, determinanty i efektywność w ramach wolontariatu na rzecz potrzebujących. *PERSPECŹIVA. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne, 1(28)*, 27–41.
- Głód, S., Miotła, P. (2014). Młodzież jako grupa społeczna w ujęciu definicji naukowych. *Trendy ve vzdělávání, 1(roč. 7)*, 323–327.
- Gus, J. (2017). Typy działalności wolontariackiej. W: S. Żmijewska-Kwiręg (red.), *Kto na ochotnika? Szkolne programy wolontariatu* (s. 7–11, 22–23). Fundacja Centrum Edukacji Obywatelskiej.
- Jurczak, E. (2011). *Wolontariat w Polsce. Analiza socjologiczna działalności ochotniczej*. [Praca doktorska, Kraków].
- Kata, G. (2017). *Wolontariat szkolny*. Ośrodek Rozwoju Edukacji.
- Kromolicka, B. (2008). Wolontariat. W: T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku. T. 7* (s. 218–219). Wydawnictwo „ŻAK”.
- Leśniewska, G. (2016). Wolontariat jako zjawisko społeczne. *Humanizacja pracy, 1(283)*, 35–44.
- Lubrańska, A., Zawira, E. (2017). Motywy współczesnych wolontariuszy w aspekcie różnic pokoleniowych. *Łódzkie Studia Teologiczne, 26(1)*, 159–173.
- Ministerstwo Edukacji Narodowej, Regionalne Centrum Wolontariatu w Katowicach (2016). Raport z badania „Szkolne Kluby Wolontariatu”. http://www.slaskie-wolontariat.org.pl/wp-content/uploads/2017/01/raport_rcw_mlodziestwo2016.pdf
- Olubiński, A. (2005). Humanistyczno-edukacyjne wartości wolontariatu w przygotowaniu do pracy socjalnej. W: B. Kromolicka (red.), *Wolontariat w obszarze humanistycznych wyzwań opiekuńczych* (s. 47–56). Wydawnictwo Edukacyjne „AKAPIT”.
- Pacewicz, A. (b.d.). *Czego wolontariat może nauczyć młodych ludzi (i szkoły)?*. https://ochotnicy.ceo.org.pl/sites/ochotnicy.ceo.org.pl/files/6._edukacyjne_znaczenie_wolontariatu_alicja_pacewicz.pdf

- Pacewicz, A. (2017). Czego wolontariat może nauczyć młodych ludzi (i szkoły)? W: S. Żmijewska-Kwiręg (red.), *Kto na ochotnika? Szkolne programy wolontariatu* (s. 7–11). Fundacja Centrum Edukacji Obywatelskiej.
- Pulińska, U. (2012). Psychospołeczne uwarunkowania podejmowania działalności wolontariackiej. *Warmińsko-Mazurski Kwartalnik Naukowy. Nauki Społeczne*, 2012/2, 23–40.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej. Dz.U. 2017 poz. 356.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 16 marca 2017 r. w sprawie przeprowadzania postępowania rekrutacyjnego oraz postępowania uzupełniającego do publicznych przedszkoli, szkół i placówek. Dz.U. 2017 poz. 610.
- Segiet, K. (2005). Znaczenie wolontariatu działającego na rzecz dzieci i młodzieży w różnych obszarach życia społecznego. W: B. Kromolicka (red.), *Wolontariat w obszarze humanistycznych wyzwań opiekuńczych* (s. 117–124). Wydawnictwo Edukacyjne „AKAPIT”.
- Sikora, J. (2000). *Motywowanie pracowników*. Oficyna Wydawnicza OPO.
- Schulz, A. (2015). Wolontariat – motywy działania. *Zeszyty Naukowe PWSZ w Płocku. Nauki Ekonomiczne*, t. XXII, 49–57.
- Słania, K. (2019). Kierunki działań i motywacje wolontariuszy – przegląd dotychczasowych badań i wyniki badań własnych. *Ogrody Nauk i Sztuk*, t. 9(2019), 232–239. DOI 10.15503/onis2019.232.239
- Staśkiewicz, U. (2017). Rola organizacji pozarządowych w Polsce w zaspokajaniu potrzeb społecznych. *Obronność. Zeszyty Naukowe*, 3(23), 162–184.
- Stowarzyszenie Klon/Jawor (2018). *Kondycja organizacji pozarządowych. Raport z badań 2018*. <https://fakty.ngo.pl/raporty/kondycja-organizacji-pozarządowych-2018>
- Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. Dz.U. Dz.U. 2003 nr 96 poz. 873.
- Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe. Dz.U. 2016 poz. 59.
- Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Przepisy wprowadzające ustawę Prawo oświatowe. Dz.U. 2016 poz. 60.
- Ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka. Dz.U. 2000 nr 6 poz. 69.
- Wojcieszak, M. (2017). Prawne uwarunkowania wolontariatu szkolnego. W: S. Żmijewska-Kwiręg (red.), *Kto na ochotnika? Szkolne programy wolontariatu* (s. 17–21). Fundacja Centrum Edukacji Obywatelskiej.
- Żurowska-Berkowicz, A. (2014). Być obywatelem – rozważania na temat rozwoju polskiego społeczeństwa obywatelskiego. *Studia Edukacyjne*, 31, 167–175.

NETOGRAFIA

<https://www.kuratorium.waw.pl/>

<https://publicystyka.ngo.pl/wolontariat-to-wyzwanie>

<https://ochotnicy.ceo.org.pl/materialy-dla-nauczycieli>

<http://wolontariat.org.pl/wolontariusze/kim-jest-wolontariusz/>